

אג' יהודה הדר

'נותן פרי תוך שנתו' – גבולות הגזרה של כלל זה

רקע

ההבחנה בין אילן לירק הינה אחד מהנושאים המורכבים בהלכות ערלה. כללים רבים נאמרו לצורך הגדרת אילן, והמרכזיים הינם קיום רב-שנתי והתחדשות מהגזע ולא מהשורשים.¹ כללים נוספים הוזכרו בראשונים ובאחרונים, הרבה מהם הוזכרו בדיון שהתעורר על הגדרתו של צמח החציל.² אחד מהמפורסמים שבהם הוא כללו של הרדב"ז שנכתב בתשובתו ביחס לחציל (באנדיג'אן). בתשובתו³ מציין הרדב"ז שבהיותו בחו"ל סבר שהחציל הינו מין אילן, אולם כשהגיע לארץ התברר לו שרבים וטובים נוהגים בו כירק. טעמם לפי הרדב"ז הוא שצמח החציל מסוגל לתת פרי בתוך שנה אחת מהזריעה; וזו לשונו:

ונתחדש לי טעם אחר שאין בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו כזה הילכך ירק הוא.

כלל זה התקבל ע"י פוסקים רבים ככלל שדי בו לבדו כדי להגדיר צמח כירק ולפוטרו מערלה. בין פוסקים אלו נמצאים⁴ ה'בן איש חי', הרב עובדיה יוסף, הרב מרדכי אליהו והרב אליעזר וולדנברג זצ"ל. פוסקים אחרים חלקו על כך,⁵ אולם חלקם⁶ מתחשבים בכלל זה, כסניף לשיקולים נוספים. מינים רבים הוגדרו כירק שאין ערלה נוהגת בו לפי הדעות המקלות, בזכות כלל זה. בהם ניתן לציין את הפסיפלורה, הפפאיה, ולאחרונה גם הגוג'י ברי.⁷

היות שהרדב"ז לא הרחיב ולא פירט את התנאים המדויקים לכלל זה, נותרו שאלות רבות ביחס להגדרתו המדויקת:⁸

1. תוספתא כלאיים פ"ג הט"ו; גאונים, מובא בר"ח, ברכות מא ע"ב.
2. ראה מאמר הרב יואל פרידמן, 'הגדרת אילן וירק בהלכה', ס' התורה והארץ ג, עמ' 398-428.
3. שו"ת הרדב"ז, ח"ג ס' תקלא.
4. שו"ת רב פעלים, ח"ב ס' ל; יחווה דעת, ח"ד ס' נב; איש מצליח, ח"ב יו"ד ס' מה; ציץ אליעזר ח"ב ס' טו.
5. חזו"א, ערלה ס' יב ס"ק ג; שבט הלוי, ח"ו ס' קסה.
6. לדוגמה ניתן לציין לחזו"א שם.
7. ראה מאמרו של ד"ר מוטי שומרון, 'סיכום ניסוי בגידול גוג'י ברי', אמונת עתיך 117 (תשע"ח), עמ' 48-50.
8. ראה הרחבה בדיון זה במאמרו של הרב גלעד, 'ערלה בפרי הפפאיה', הליכות שדה 186 (תשע"ד), עמ' 9-18.

- 1) מה הדין כשיש הבדלים בין זנים שונים של מין צמח, כשאחד מן הזנים נותן פרי תוך שנה אחת מהזריעה והאחרים - לא?
  - 2) לפי איזה אזור גידול יש לקבוע מהו הזמן עד הפרי הראשון: האם לפי גידול הצמח בארץ ישראל, או שמא לפי אזור הגידול הטבעי שלו?
  - 3) אם יש לקבוע לפי תנאי ארץ ישראל: האם יש לקבוע לפי אזורי גידול הטבעיים והמקובלים, או שניתן לבחון בכל אזור שרוצים?⁹
  - 4) מאיזה שלב מתחילים למנות את השנה - משלב נעיצת הזרע בקרקע, או שמא מהשלב שבו נובט הנבט?
  - 5) מה הפירוש של 'עושה פרי בתוך שנתו' - האם צריך שהפרי יגיע לשלב של הבשלה בתוך שנה אחת מהזריעה, או שדי בכך שהוא חנט ונמצא בשלבי הגידול הראשונים שלו? נוסף על כך, קביעתו של הרדב"ז 'שאינ בכל מיני אילן שזורעין הגרעין ועושה פרי בתוך שנתו' מצריכה בחינה של המצב באילנות ובצמחים שונים כדי להבין יותר את גבולות הכלל הזה.
- היות ששיטת הגידול המקובלת בעצי פרי על פי רוב היא בהרכבה או בהשרשה, מרבית המידע על משך הזמן לקבלת פרי במינים שונים מזריעה אינו ידוע לכול, והוא מצוי בעיקר בספרות. במאמר הקרוב נסקור את תהליכי התבגרות הצמח, החל משלב הזריעה וכלה במתן הפרי הראשון. כמו כן נתייחס למועד ההגעה לפרי ראשון בעצי פרי מרכזיים, מתוך מגמה לבחון את ההבדלים בין ירקות ומינים חד שנתיים לבין אילנות. הבנת המציאות חיונית לדיון בספקות הנוגעים לכלל זה, המכריע לחלק מהפוסקים לגבי איסור ערלה,¹⁰ הנוהג מהתורה גם בימינו.¹¹ כאשר בוחנים את ההבדלים בתכונה זו בין החציל, שעליו דיבר הרדב"ז, לבין הזית לדוגמה, אולי התשובה ברורה, היות שהחציל מניב פרי בתוך כמה חודשים לעומת הזית שעשוי להניב פרי במקרים מסוימים לאחר עשר שנים ויותר מהזריעה. אולם ישנם מינים רבים שתחילת ההנבה שלהם מתרחשת סביב שנה מזריעה, ולכן מצריכים דיוק והכרעה בשאלות רבות. בסקירתנו נתייחס לשלושה שלבים מרכזיים בהתפתחות הצמח: תהליך הנביטה; תהליך ההתבגרות וההגעה לפריחה ותהליך התפתחות הפרי והבשלתו.

1. השלב הראשון - תהליך הנביטה

השלב הראשון בהתפתחות עץ או צמח מזרע הינו תהליך הנביטה. תהליך הנביטה מתחלק לשני שלבים: השלב הראשון הוא תהליך הסרת התרדמה מהזרע, אם ישנה,

9. לדוגמה, גידול באזורי הבקעה והערבה, שבהם החורף מתון, עשוי לזרז תהליכי הבשלה ולהגיע מזריעה לפרי מהר יותר מגידול באזורים אחרים.

10. נוסף להשלכות נוספות שיש להגדרת אילן, כדוגמת כלאי הכרם, איסור 'בל תשחית' ועקירת עץ פרי ועוד.

11. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' ג, ובביאור הגר"א, לשו"ע שם, ס"ק ג. ראוי לציין שבמקרים של ספק חלק מהפוסקים מצרפים את השיטות הסוברות שערלה מדרבנן כיום (ראה לדוגמה ילקוט יוסף, ערלה פ"ג, אות ו).

והשלב השני כולל את תהליכי הנביטה הראשוניים (התנפחות הזרע) והתפתחות ראשונית של הצמח. השלב הראשון עשוי להימשך מחודשים ועד שנים ארוכות במינים שונים. תרדמת הזרע היא בקרה העוזרת לצמח לשרוד תקופות אקלימיות קשות, וכן לתזמן את הנביטה לזמן המתאים ביותר. לדוגמה, בהרבה מהמינים הנשירים ישנו עיכוב של נביטה עד להצטברות שעות מתחת לטמפ' מסוימת (מנות קור). דבר זה מבטיח שהנביטה לא תתרחש בחורף או סמוך לו, בזמן שבו סיכויי הצלחת הנביטה קטנים. דרך נוספת לעיכוב נביטה היא ציפוי זרע (מעיל זרע), שמתקלף בהדרגתיות בעזרת מים וגורמים אחרים. באופן כזה שלב הנביטה של הזרעים יתרחש במועדים שונים, כך שאם ישנה תקופה קשה של בצורת וכד', לא כל הזרעים ייהרסו. לעיתים מוסרת שכבה זו באופן אקטיבי בעזרת השריה במים או בחומצה, על מנת לזרז את תחילת הנביטה. ישנם מנגנונים נוספים, אולם נראה שתהליך זה לא נכלל בחישוב הזמן שעליו דיבר הרדב"ז - מהזריעה לפרי, שכן מדובר בזמן שבו עדיין לא התחילה הנביטה, והזרע למעשה רק מונח בקרקע. כמו כן, זרעים שונים מאותו צמח יכולים להתחיל לנבוט במועדים שונים מאוד זה מזה, וזה תלוי מאוד בתנאים שהם נחשפו אליהם. זאת ועוד, גם בירקות או בצמחים חד-שנתיים יכולים להיות מנגנוני עיכוב שונים לזמן רב, ובמקרים מסוימים גם הם לא יתנו פרי תוך שנה מהטמנת הזרע באדמה.

השלב השני הוא מהרגע שבו מתחילה התנפחות הזרע בתגובה לכניסת מים, ועד להשלמת הנביטה, כלומר הצצת העלים הראשונים (פסיגים) והשורשים. שלב זה כולל תהליכים אנזימטיים המפרקים חומרי תשמורת לטובת תחילת התפתחות השורשון והגבעול. היות שמדובר בתחילת תהליך התפתחות הצמח, נראה ששלב זה צריך להיכלל בחישוב הזמן מזרע לפרי, וכלשונו של הרדב"ז 'שזורעין הגרעין'. אולם נראה ששלב זה איננו גורם משמעותי ביחס להבדל בין צמחים במשך התקופה שבין זריעה לפרי ראשון. הסיבה לכך היא שתהליך הנביטה (בתנאים שבהם הוסרו מעכבי הנביטה לעיל) אורך בדרך כלל עד כמה שבועות, אף שעל פי רוב הוא קצר יותר בירקות (ימים מספר) בהשוואה לעצים (שבועות מספר).

2. השלב השני - התבגרות העץ

נראה שהגורם המרכזי בהבדל משך התקופה מזרע לפרי בצמחים שונים הוא משך תקופת ההתבגרות. בצמחים, בדומה לבני אדם, ישנם תהליכי התבגרות הקשורים ליכולת הפריון. השלב הצעיר של העץ קודם הגעתו לבגרות וליכולת פריחה¹² קרוי יובינליות (Juvenility). בשלב זה, גם אם תנאי הסביבה (טמפרטורה, אורך יום וכו') יהיו מתאימים, העץ לא יפרח. השינוי בין השלב הצעיר לבוגר עשוי להיות הדרגתי או מהיר, והוא עשוי לכלול שינויים נוספים, כגון מופע עלים שונה בשלב הצעיר בחלק מהצמחים לעומת מופע העלים בשלב של בגרות. לא כל השינויים האלו מתרחשים תמיד בו זמנית. פעמים רבות מאפיינה של התקופה היובינלית הוא קוצניות, שהיא אחת מדרכי הצמח לשמור

12. בספרות ישנן לעיתים הגדרות שונות מעט, אולם זוהי ההגדרה המקובלת.

על עצמו בשנותיו הראשונות. גם לאחר שהעץ מגיע לבגרות, נשארים לעיתים החלקים התחתונים של העץ יובינליים, וחלקם אף נשארים קוצניים. לעומת צמחים עשבוניים שבהם תקופת היובינליות אורכת שבועות או חודשים, בעצים עשויה תקופה זו לארוך עשרות שנים. בדרך כלל יש קשר בין אורך חי העץ למשך תקופת היובינליות, וככל שהעץ מתקיים שנים ארוכות יותר, מתארכת התקופה עד לקבלת הפרי הראשון. ישנן דרכים שונות לקצר או להאריך את תקופת היובינליות, לדוגמה: גיזום מתמיד של העץ עשוי לשמר את הענפים התחתונים יובינליים. דבר זה מסייע לייצור ייחורים מהעץ, כאשר ענפים יובינליים משתרשים בדרך כלל באחוזים גבוהים יותר מענפים בוגרים. גם הורמונים עשויים להשפיע על היובינליות. ג'ברלין, לדוגמה, מזרז הגעה לבגרות בחלק מהמינים, ובאחרים דווקא משרה יובינליות. כאשר רוצים להשביח מיני עצים בעזרת הכלאות, לקיצור משך התקופה עד לקבלת פרי ראשון מזריעה, חשיבות גדולה לזמן הדרוש לפיתוח זן. זמן זה עשוי להגיע עד עשר שנים ויותר, ולפיכך נעשים מאמצים למציאת דרכים לקצרו. מעבר לדרכים שפורטו לעיל, משתמשים לפעמים בהנדסה גנטית. באופן כזה הצליחו לקצר את הזמן מזריעה לפרי ראשון עד כדי כמה חודשים במספר עצי פרי, בהם תפוח וקיווי.

מנגנון התבגרות העץ - במשך שנים ארוכות נעשה מאמץ לזהות אילו גורמים משפיעים על אורכה של תקופת היובינליות. גורמים שהתגלה אצלם קשר להסרת החסמים לפריחה כוללים הגעה לרמת סוכרים גבוהה בצמח, גדילה של העץ והתרחקות של הנוף מהשורש. מכל אלו נראה שהיובינליות מאפשרת לצמח להשהות את הפריחה עד להשלמת התפתחות מינימלית שתאפשר לעץ לספק משאבים לפריחה ולפתח מניין מפני מזיקים בסביבתו. עיקר משאבי הצמח מופנים בזמן זה לצימוח נמרץ, תוך שימוש באמצעי הגנה שונים כדוגמת קוצניות. נוסף על כך ידוע שמשך היובינליות הוא תכונה שעוברת בתורשה, ויש בה שונות רבה אפילו באותו מין. עובדה זו משתקפת בספרות בהבדלים במשך היובינליות אפילו בדיווחים לגבי אותו המין.

בשנים האחרונות ישנה התקדמות גדולה בהבנת המנגנון מאחורי עיכוב הפריחה בשנות העץ הראשונות. למרות זאת עדיין חסר מידע רב להבנת התמונה כולה. התפתחות מרכזית בהבנת מנגנון עיכוב הפריחה הייתה גילוי מולקולות מיקרו רנ"א (micro RNA), שהימצאותן בצמח ברמה גבוהה מעכבת פריחה. במחקרים נמצא שהתחלת הפריחה או התחלת אפשרות הפריחה היו סמוכות לירידה ברמה של מולקולות אלו בצמח. מולקולות מיקרו רנ"א הינן מולקולות המעכבות ביטוי גנים אחרים, ובמקרה שלנו מולקולות אלו (156 ו-157 micro RNA) עיכבו ביטוי גורמים נוספים בשרשרת תגובות הגורמת לעיכוב הפריחה. מעניין שמולקולות אלו נמצאו במגוון מינים הכוללים מינים חד-שנתיים (כדוגמת תירס) ועצים. נוסף על מולקולות אלו נמצאו גנים נוספים הקשורים לעיכוב פריחה או להקדמתה.

למרות הכרת חלק מהשינויים המתרחשים בצמח סמוך להתבגרות, ההבנה ביחס לבקרה של תזמון השינויים הגורמים למעבר לבגרות עדיין חסרה. צעדים ראשונים לקראת

העמקת ההבנה של נושא זה נעשו במחקרים שבוצעו לאחרונה. במחקרים אלו נמצא קשר בין עלייה ברמת הסוכר בנוף לירידה ברמת מיקרו רנ"א 156. גם קשר בין מספר העלים לסיום תקופת היוביניליות נמצא. ההסבר לכך הינו שישנה בקרה שמוודאת שהצמח הגיע לגודל ולמשאבים מתאימים, בטרם יתרחשו הפריחה והתפתחות הפרי הדורשים אנרגיה רבה. ביחס למנגנון המעבר לבגרות בעצים ובמינים עשבוניים חד שנתיים, לא נראה כרגע שהמידע הקיים מצביע על הבדל עקרוני. לכן נראה שמדובר במנגנון דומה שמשתנה באופן הדרגתי בין צמחים שונים. כך נראה מהימצאות גנים וגורמי ויסות פריחה דומים בצמחי ירקות ובעצים. גם העברת גנים מבקרי פריחה מירקות ומינים עשבוניים לעצים תוך שמירה על תכונתם מראה זאת. עם זאת, המחקר בנושא זה מתקדם כל העת, וייתכן שבעתיד יתגלו ממצאים אחרים.

3. השלב השלישי - מפריחה לפרי

השלב בין פריחה לפרי משתנה גם הוא בין מינים שונים ואפילו בין זנים באותו המין. ברימון, לדוגמה, ההבדל המרכזי בין מועדי ההבשלה של זנים שונים הוא הזמן מפריחה להבשלה. באפרסק שלב זה קצר יחסית ואורך כשלושה חודשים, לעומת חרוב לדוגמה, שבו התהליך אורך כעשרה חודשים. במינים אחרים כדוגמת הפפאיה משך ההבשלה הוא כחמישה חודשים, ובפסיפלורה - בין חודשיים לארבעה חודשים. לפיכך נשאלת השאלה מהו שלב הפרי (פריחה/ חנט/ פרי קטן/ הבשלה) הדרוש כדי שייחשב 'נותן פרי בתוך שנתו'. מובן שלקביעה זו השלכות רבות ביחס למינים שונים, בייחוד מינים שבהם מועד מתן הפרי חל בסביבות שנה מהזריעה.

ב. תנאי הגידול

לתנאי הגידול השפעה גדולה גם על משך הזמן עד קבלת יכולת פריחה וגם על משך הזמן מקבלת יכולת הפריחה ועד הגעה לפרי ראשון. בחלק מהמקרים נמצא שלצמח דרושה כמות קרינה מסוימת הנספגת בעלי העץ לצורך התבגרות. מובן שטמפרטורה גבוהה עשויה לזרז צימוח, ולפיכך לאפשר הגעה מהירה יותר לגודל עץ המאפשר בגרות גורם חשוב נעוץ בהבדל בין אזורים טרופיים, שבהם אין מנעד גדול של טמפרטורות לאורך השנה, לבין אזורים שבהם ישנה עונתיות. בפפאיה, לדוגמה, פעמים רבות מתחילה פריחה לאחר כמה חודשים מהזריעה, אולם החורף עלול לעכב את המשך התפתחות הפרי. ראוי לציין שיצירת תנאים מלאכותיים כגון הנבטה במגש מחומם, שימוש בהורמונים וכד' מזרז את קצב הגידול ביחס לגידול הטבעי. לאור זאת נראה (אף שיש צורך לערוך דיון הלכתי בשאלה זו) שלצורך בחינת זמן ההגעה לפרי ראשון יש צורך לגדל בצורה טבעית וללא תנאים מלאכותיים השונים משמעותית מהגידול הטבעי.¹³ גם

13. ראה הליכות שדה 186 (תשע"ד), עמ' 12; כמובן שזהו נושא לדיון בפני עצמו שכן ישנן פעולות מלאכותיות רבות הנעשות לעיתים תוך כדי הגידול כגון: הצללה, דישון, גיזום וכו' ויש לדון בכל אחת מן הפעולות האם היא מדמה מצב טבעי או שמדובר בהתערבות מלאכותית בעייתית.

בלקחת מידע מהספרות על זמן ההגעה לפרי ראשון, ראוי לקחת בחשבון את האפשרות שבוצעו פעולות מלאכותיות שעשויות לגרום לתוצאה שונה מהמצב הטבעי. ישנה חשיבות בשמירה על עיקרון זה, שכן כפי שפורט לעיל, תנאים מלאכותיים מסוימים גורמים לנתינת פרי מוקדם אפילו במינים שהוגדרו בהלכה כעצים וודאיים.

ג. הגעה לפרי ראשון בעצי פרי

עצי פרי שנמכרים במשתלות הינם על פי רוב מורכבים ולא זריעים, ולכן בדרך כלל מגיעים לפרי ראשון לפני המועדים שיצוינו להלן. לצורך הדוגמה נסקור את המידע ביחס לעצים משבעת המינים המוזכרים בתורה ובדברי חז"ל ובמינים מרכזיים נוספים. יצוין שלצורך סקירה זו נבדקו רק עצים שבשאר הפרמטרים ההלכתיים (גזע רב-שנתי, גזע שאינו חלול וכו') מוגדרים עצים. חשוב לציין שמדובר בנתון שעשוי להשתנות בין זנים שונים, ולכן נרשם נתון ממוצע. דבר זה משתקף בהבדלים בדיווחים בספרות¹⁴ ביחס לשנים החולפות עד ההגעה ליכולת פריחה.

מין העץ	משך תקופה מינימלי לפני יכולת פריחה (שנים)
אגס	4
תאנה	3
שקד	3
אפרסק	3
גפן	3
רימון	2

מין העץ	משך תקופה מינימלי לפני יכולת פריחה (שנים)
אבוקדו	10
זית	5
מנגו	6
הדרים	5
חרוב	5
תמר	4
תפוח	4

ניתן לראות שבהתאם לכללו של הרדב"ז, הפריחה ובוודאי קבלת הפרי מתחילות לאחר שנה. מרבית העצים מגיעים ליכולת פריחה לאחר שלוש שנים לפחות, וחלקם אף שנים מספר מאוחר יותר. אבוקדו וזית מסוגלים לפרוח מזרע לאחר תקופה ממושכת יותר. למרות זאת, יש דיווחים על זני זית שלהם תקופה קצרה בהרבה עד לפריחה, וכך גם באבוקדו. באבוקדו ישנם גם דיווחים הפוכים על הגעה לפריחה רק לאחר חמש-עשרה שנה, ונראה שדבר זה תלוי במינים ובזנים שונים. עץ שמדווה שתקופת היובניליות שלו קצרה ביחס לאחרים הינו הרימון. לפי הדיווחים כבר בשנה הראשונה מהזרעה פורחים חלק קטן מהעצים והם עשויים להגיע ליבול כבר בשנה השנייה. אולם, רוב נבטי הרימון פורחים רק בשנה השנייה או השלישית ומגיעים לפרי חודשים מספר מאוחר יותר. גם גפן נמצאה עם תקופת יובניליות קצרה יחסית, ובחלק מן המחקרים דווח על שנתיים

14. ראה מקורות ספרותיים מרכזיים ששימשו לטבלה בסוף המאמר.

עד פריחה ראשונה. נוסף עליהם, גם לגבי הצלף (המוזכר בגמרא¹⁵ כעץ) נמצא מידע על זנים מסוימים שפורחים בשנה הראשונה. עם זאת מרבית זני הצלף מגיעים לפריחה רק כעבור ארבע שנים בערך, אולם המידע לא היה מבוסס דיו, ולכן לא הוכנס לטבלה. לאור מחקרנו (לפחות עד כמה שידינו מגעת), לא נמצא מין עץ הפורח בתוך פחות משנה מעת הזריעה, למעט הרימון שבו ישנו דיווח על פריחה באחוז קטן מן העצים בתוך שנה. מכל מקום, לאור המידע המתקבל מרימון קשה להגדיר מין כירק, אפילו אם אחוז כלשהו מהזרעים שלו פורח בתוך שנה.

ד. מינים גבוליים

ישנם מינים שמועד קבלת הפרי בהם קרוב יותר לשנה. לדוגמה באוכמניות, שמקובל להחשיבן כאילן, קבלת הפרי הינה סביב שמונה-עשר חודש מהזריעה, אף שישנם זנים המניבים בתוך זמן קצר יותר. גם עצי פפאיה ופסיפלורה, שנידונו בפוסקים, מניבים בסביבות שנה מהזריעה, והדבר תלוי בזן ובאקלים.¹⁶ לכן מינים כאלו עשויים לעורר שאלות הלכתיות ביחס למצב הפרי שצריך לקבל בתוך שנה, על מנת להגדירו כנותן פרי בתוך שנתו כירק. בפפאיה ובפסיפלורה מתרחשת הפריחה בדר"כ בתוך שנה מהזריעה, אולם תהליך ההבשלה עשוי להתארך, בפרט בתנאים מתאימים פחות.

ה. ירקות שנותנים פרי ראשון לאחר שנה

הרדב"ז נתן הגדרה לאילן ע"פ קביעתו שאין אילן הנותן פרי בתוך שנה מזריעה, אלא רק לאחר מכן. אך יש לברר: האם ישנם ירקות הדומים לאילנות בכך שנותנים פרי לאחר יותר משנה מהזריעה? התשובה לכך הינה חיובית, לאור הפסיקה המקובלת המחשיבה את האננס כירק. האננס נותן פרי רק כשלוש שנים לאחר זריעתו, ולאחר כשנתיים כאשר מגדלים אותו מנצרים או מתרביות רקמה, כפי שמקובל כיום. צמח זה שנדון בפוסקים האחרונים ביחס להגדרתו הוא בעל צימוח איטי, ולפיכך מועד קבלת הפרי הראשון מתאחר. גם בפטל, שמוגדר ירק לחלק מהפוסקים, ישנם זנים המניבים לאחר יותר משנה.¹⁷ לכן נראה שכללו של הרדב"ז תקף רק להחשיב צמח המניב בתוך שנה כירק, אך לא לכיוון ההפוך - שצמח שיניב לאחר שנה ייחשב אילן.

15. ברכות לו ע"א.

16. דעות שונות נאמרו ביחס לזמן קבלת הפרי מזריעה לפרי בפפאיה: ראה כרם ציון השלם, ערלה עמ' עה; אג' יהורם דנינו, 'תוצאות ניסיון זריעת הפאפיה', תנובות שדה 15 (תשנ"ח), עמ' 40; הרב מיכאל גלעדי, 'ערלה בפרי הפאפיה', הליכות שדה 186 (תשע"ד), עמ' 9-18, ובפרט עמ' 12-13. נראה שמועד הזריעה, הזן ואופן הגידול גורמים לכך.

17. ראה במאמר ד"ר מוטי שומרון, 'פטל, אוסנה ואוכמניות - אילן או ירק: סקירה מקצועית', אמונת עתיד 97 (תשע"ג), עמ' 48-52.

סיכום

ישנן שאלות רבות הנוגעות להגדרות המדויקות של כללו של הרדב"ז ביחס לצמח הנותן פרי בתוך שנה מזריעה. מובן שהדיון ביחס לזה הוא הלכתי ושייך לפוסקי דורנו, אולם כוונת מאמר זה לספק את המידע המציאותי לדיון. סקירת התהליכים החל בזריעת הזרע וכלה בנביטתו יכולה לסייע בהכרעה בשאלה ממתי מתחילים למנות שנה. מעבר לכך, הכרת מועד קבלת הפרי בעצים שהוזכרו בחז"ל ובעצים אחרים שאין ספק לגביהם עשויה לסייע בהכרעה בנוגע לרמת בשלות הפרי הנצרכת להגעה בתוך שנה. כאן ראוי להזכיר את הדיון לגבי מקורו של הרדב"ז לקביעתו שצמח הנותן פרי בתוך שנה הינו ירק. דיון זה הוזכר בדברי פוסקים רבים,¹⁸ ורבו הדעות ביחס לכך. יש הסוברים שמקורו בתוספתא, ויש הסוברים¹⁹ שהרדב"ז חידש כלל זה מסברתו. אולם נראה שאפילו לסוברים שמקורו הוא בתוספתא או במקור אחר וכעין גזרת הכתוב, ייתכן שהכרת המציאות יכולה לסייע בפתרון השאלות לעיל. לדוגמה, אם היו נמצאים עצים ודאיים²⁰ (ובפרט עצים המוזכרים בדברי חז"ל) שמגיעים לפרי הראוי לאכילה ע"י הדחק בתוך שנה, היה מסתבר לומר שכוונת הרדב"ז שרק מין שמניב פרי בשל בתוך שנה נחשב כירק. בפועל, ובהתאם לכללו של הרדב"ז, לא נמצא²¹ עץ שמועד הפריחה וכל שכן התפתחות הפרי של מרבית הצמחים שלו, הם בתוך שנה מזריעה.²² מועד הפריחה המוקדם ביותר נמצא ברימון, שבו מרבית הצמחים פורחים בשנה השנייה או השלישית, להוציא דיווח על אחוז קטן שפורח כבר בשנה הראשונה. מובן שהעובדה שישנם עצים שהוזכרו בחז"ל והזיהוי לגביהם אינו ודאי, ונוסף על כך הקושי הקיים בקבלת מידע מהימן ביחס לכל מיני העצים המוכרים, מקשים על הסקת מסקנה ברורה. לפיכך, לאור המידע שאליו הגענו, עדיין יש מקום לדיון ההלכתי ביחס לרמת בשלות הפרי הנדרשת על מנת להגדיר צמח כנותן פרי בתוך שנתו.

מעבר לשאלות אלו, נמצא שיש השתנות רבה בין מינים שונים, זנים שונים ואפילו עצים שונים מאותו הזן, באשר לכושר מתן הפרי הראשון. דבר זה מחדד את הצורך בהכרעה

18. ראה לדוגמה שו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' נב; שו"ת איש מצליח ח"ב, סימן יב.

19. הרב זווין, סופרים וספרים עמ' קיב.

20. כלומר עצים שבכללים ההלכתיים האחרים (גזע רב שנתו, מוציא ענפיו מגזעו, גזעו לא חלול וכו') מוגדרים אילן.

21. עד כמה שידינו מגעת.

22. כאן ראוי לציין את הגוג' ברי שמדגים את הקושי בדיון בכלל זה. צמח זה מניב בתוך שנה, אולם לא נראה שיש תכונה אחרת המגדירה אותו כירק. אומנם בגידול טבעי הוא גדל כשיח וללא גזע מרכזי, אולם דבר זה דומה לצורת הרימון ובוודאי לצלף, כשהם גדלים באופן טבעי. גם צמח הפסיפלורה מתפתח עם גזעים מעוצים ומזכיר בצורתו גפן. לפיכך עולה השאלה: מה כוונתו של הרדב"ז בכותבו 'שאיין בכל מיני אילן שזורעין וגרעין ועושה פרי בתוך שנתו'? האם צמח שנראה כאילן ומניב בתוך שנה יקשה על כלל זה? אם נאמר שכוונת הרדב"ז הינה שאין צמח בעל תכונות ומראה אילן שמניב בתוך שנה, ייתכן ומקרה הגוג' אינו תואם את הכלל. אולם ייתכן שכוונתו לעצים שהוזכרו במשנה ובחז"ל, ולפי זה ניתן לומר שהרדב"ז למד מכלל הצמחים שהוגדרו בחז"ל כאילן הגדרה כללית הנכונה לכולם כעין 'בנין אב'. לפי זה, אין כל סתירה בצמח הנראה כאילן לכל דבר ומניב בתוך שנה.

הלכתית ביחס לשאלה כיצד מאפיינים מין או זן: האם מספיק שרוב השתילים יתנו פרי בתוך שנה מזריעה, או שמא כולם. שאלה נוספת שעולה לאור זאת היא אם יש לבחון כל זן בנפרד, או שההגדרה ניתנת למין בכללותו, וזנים חריגים יוגדרו ע"פ מרבית זני המין.²³ לסיכום, לאור המגמה המתעצמת של כניסת מיני צמחים חדשים לארץ, ישנו צורך לקבוע כללים ברורים לצורך הגדרת מדויקת של 'נותן פרי בתוך שנתו'. חשיבות מיוחדת ישנה לעניין זה לאור דעתם של חלק מהפוסקים המתירים את איסור ערלה בהתאם לתכונה זו (הגעה לפרי ראשון בתוך שנה) לבדה. הגדרה מדויקת ומפורטת של 'נותן פרי תוך שנתו' תאפשר הכרעה ברורה בשאלת הגדרת מינים כאילן או כירק, וכפועל יוצא מכך בחיובם בערלה מן התורה או לא. הבנה מעמיקה של הרקע החקלאי של נושא זה היא שלב חיוני לצורך הכרעה נכונה בשאלות אלו.

ספרות מידע מקצועי (מאמרים מרכזיים):

תקופת יובינליות בעצים

Krutovsky, K. V., Burczyk, J., Chybicki, I., Finkeldey, R., Pyhäjärvi, T., & Robledo-Arnuncio, J. J. (2012). Gene flow, spatial structure, local adaptation, and assisted migration in trees. In *Genomics of tree crops* (pp. 71-116). Springer, New York, NY.

van Nocker, Steve, and Susan E. Gardiner. (2014). Breeding better cultivars, faster: applications of new technologies for the rapid deployment of superior horticultural tree crops. *Horticulture research* 1: 14022.

מנגנון ההתבגרות

Huijser, Peter, and Markus Schmid. (2011). The control of developmental phase transitions in plants. *Development* 138.19: 4117-4129.

23. דבר זה נוגע למשל לפסיפלורה שבה נראה שלפחות בתנאי הארץ ייתכן שזנים שונים נותנים פרי בתוך שנה בעוד אחרים לא נותנים. האם ייתכן שזן פסיפלורה מסוים יוגדר כאילן בעוד אחר יוגדר כירק?